

by Ivan Franko, 77-84 [in Ukrainian].

27. Shabliij, O.I. (2012). *Osnovy suspilnoji heohrafiji: pidruchnyk dlja studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv [Basis of Social Geography: Textbook for Students of Higher Education Institutions]*. Lviv: LNU named by Ivan Franko [in Ukrainian].

28. Barans'kij, N.N. ed. (1965). *Jekonomicheskaja geografija v SSSR: istorija i sovremennoe razvitie [Economic Geography in the USSR: History and Modern Development]*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].

29. Gillmor Desmond, A. (1968). *Economic Geography: its Scope, Development and Methodology. Geogr. Viewpoint, 1 (5), 251-260.*

30. Mazúr, T. (1968). Geography of Today and its Perspective. *Geogr. časop., 20 (3), 201-211.*

Одержано 02.02.2019.

УДК 001:631.4(091) (477)

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2019-45-123-130>

Коблош Віталій,

здобувач Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки НААН
dns.gb.uaan@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8471-944X>

Researcher ID: E-3704-2019

Національна наукова
Сільськогосподарська бібліотека НААН
вул. Героїв Оборони, 10, м. Київ, Україна,
03127

Koblosh Vitaliy,

post-graduate student of the National Scientific
Agricultural Library of the NAS Ukraine
dns.gb.uaan@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-8471-944X>

Researcher ID: E-3704-2019

National Scientific Agricultural Library of the
NASUkraine
10, Heroes of Defense St. Kyiv, Ukraine,
03127

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КОМПЛЕКСНОГО АНАЛІЗУ ҐРУНТОВО-КАРТОГРАФІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ: З НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ПРОФЕСОРА Н.Б. ВЕРНАНДЕР

У статті висвітлено один із важливих напрямів розвитку ґрунтознавчої науки в Україні впродовж першої половини ХХ ст., зокрема розробки основних принципів і методів комплексного аналізу великомасштабних ґрунтово-картографічних матеріалів для складання районних, обласних та республіканської карт ґрунтів і сільськогосподарської типології землі. Із застосуванням принципів наукової об'єктивності, історичної достовірності, а також власне історичних методів (проблемно-хронологічного, біографічного, описового та ін.) з'ясовано, що значний внесок для опрацювання методології обліку й аналізу земельних ресурсів України належить доктору сільськогосподарських наук, професору Вернандер Наталії Борисівні. Розкриття її наукового доробку для розвитку вітчизняної ґрунтознавчої науки і стало метою даної публікації.

Встановлено, що впродовж 1930–1950 рр. професор Н.Б. Вернандер очолювала експедиційні роботи з обстеження ґрунтів різних областей України. На основі отриманих результатів досліджень створювали ґрунтові карти з текстами описів, але тривалий час ґрунтознавцям не вдавалося здійснити вичерпний облік, а відповідно й

аналіз ґрунтів сільськогосподарського призначення. Спроби кількісного і якісного обліку земель проводилися на території України від початку 1930-х рр. Методика обліку полягала в складанні експлікацій ґрунтів по картах різних масштабів, але отримані дані не задовольняли запити сільськогосподарського виробництва за відсутністю обчислення площ угідь, тому залишався нез'ясованим характер використання земель та і загалом раціональність використання території. З'ясовано, що вперше підрахунок земель по угіддях для всієї території здійснили у 1947–1948 рр. з виданням ґрунтової карти України, співавтором якої стала Н.Б. Вернандер. Повний облік земельного фонду України провели у 1957–1961 рр. на підставі суцільного великомасштабного картування з відображенням усіх факторів фізико-географічного середовища, що впливають на продуктивність сільськогосподарських земель.

Ключові слова: ґрунтознавча наука, ґрунтовий покрив, облік земель, сільськогосподарське виробництво, Н.Б. Вернандер.

METHODOLOGICAL BASES OF COMPLEX ANALYSIS OF SOIL-CARTOGRAPHIC MATERIALS: FROM THE SCIENTIFIC HERITAGE OF PROFESSOR N.B. VERNANDER

The article highlights one of the important directions of development of soil science in Ukraine during the first half of the 20th century, in particular the development of the basic principles and methods of complex analysis of large-scale soil maps for the compilation of district, regional and republican soil maps and agricultural land typology. Using the principles of scientific objectivity, historical authenticity, as well as actual historical methods (problem-chronological, biographical, descriptive, etc.), it was found out that a significant contribution to the processing of the methodology of accounting and analysis of land resources in Ukraine belongs to the doctor of agricultural sciences, professor Vernander Natalia Borisovna. The disclosure of her scientific work for the development of domestic soil science and became the purpose of this publication.

It was established that during 1930-1950 Professor N.B. Vernander led the expeditionary work on soil surveys in various regions of Ukraine. On the basis of the results of the research, ground maps with descriptive texts were created, but for a long time the soil scientists did not manage to carry out exhaustive accounting, and, accordingly, analysis of agricultural soils. Attempts of quantitative and qualitative accounting of land were carried out on the territory of Ukraine from the early 1930's. The accounting method was to compile explication of soils on maps of different scales, but the obtained data did not meet the demands of agricultural production in the absence of calculating the area of land, therefore the nature of land use and, in general, the rationality of the use of the land remained unclear. It was found out that for the first time the calculation of land for lands for the whole territory was made in 1947-1948 with the publication of a soil map of Ukraine, co-authored by N.B. Vernander. The full inventory of the land fund of Ukraine was conducted in 1957-1961 on the basis of continuous large-scale mapping reflecting all factors of the physical and geographical environment that affect the productivity of agricultural land.

Key words: soil science, soil cover, land registration, agricultural production, N.B. Vernander.

Серед видатних ґрунтознавців України почесне місце належить доктору сільськогосподарських наук, професору Вернандер Наталії Борисівні (1901–1986). Ім'я цієї вченої не є маловідомим науковій спільноті, проте й не можна стверджувати про належне пошанування її внеску у розвиток вітчизняної науки. Сучасні ж методологічні підходи у вивченні історії науки спрямовані саме на біографістичні пошуки, що дають можливість персоніфікувати або відтворити інтелектуальну історію країни. У зв'язку з зазначеним та наявністю поодиноких згадок щодо професійних здобутків професора

Н.Б. Вернандер [1, 4] вважаємо актуальним дослідження й висвітлення її наукового надбання для розвитку ґрунтознавчої науки, зокрема в напрямі генези, географії, класифікації та оцінки ґрунтів України.

Метою даної статті є розкриття напрацювань Н.Б. Вернандер з питань науково-методичного забезпечення обліку й аналізу ґрунтів України у першій половині минулого століття, що передбачало застосування взаємодоповнюючих методів історичного дослідження (проблемно-хронологічного, системного та персоніфікації).

У післявоєнний період Н.Б. Вернандер працювала в Українському НДІ соціалістичного землеробства (нині – ННЦ Інститут землеробства НААН) [6]. Очолювала експедиційні роботи з обстеження ґрунтів Вінницької, Житомирської, Одеської, Закарпатської, Чернігівської областей. На основі отриманих результатів, а також попередніх досліджень у 1949 р. науковці (Вернандер Н.Б., Годлін М.М., Самбур Г.Н., Скорина С.А. та ін.) підготували карту ґрунтів України в масштабі 1:750 000 і текст до неї «Почвы УССР». Н.Б. Вернандер належить авторство розділів: 1. Загальні умови ґрунтоутворення; 2. Ґрунти Полісся; 3. Ґрунти Лісостепу. За цей здобуток авторському колективу у 1951 р. присуджено премію ім. В.В. Докучаєва [7]. Надалі до накопичених матеріалів Н.Б. Вернандер додалися результати дослідження процесів реградації опідзолених ґрунтів Полісся і Лісостепу. Важливими узагальненнями стала розробка основних принципів комплексного аналізу великомасштабних ґрунтово-картографічних матеріалів для складання районних, обласних та республіканської карт ґрунтів і сільськогосподарської типології землі. На той час, окремі методологічні підходи у проведенні такого аналізу вже були відомі з праць Д.Л. Арманда, А.Е. Тулупнікова, колективу авторів Харківського СГІ ім. В.В. Докучаєва (нині – Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва) (М.М. Розов, С.С. Соболев, Е.Н. Іванова та ін.) М.А. Глазовської, К.В. Зворикіна та ін. [3]

На початку 1950-х рр. відбувалося реформування сільськогосподарської галузі на основі прийнятої у вересні 1953 р. пленумом ЦК КПРС постанови «Про заходи подальшого розвитку сільського господарства» [5, с.440]. Планове ведення сільського господарства колишнього СРСР потребувало детального комплексного фізико-географічного обстеження території з побіжним складанням так званих комплексних сільськогосподарських карт. Такі карти створювали як загальні, так і окремі – рельєфу, ґрунтоутворюючих порід, рівня залягання ґрунтових вод, ґрунтового покриву, рослинності та ін. Передбачалося, що карти з «сільськогосподарським тлумаченням» слугуватимуть підставою для кількісного та якісного обліку землі великих територій (районів, областей, республік).

У той час, коли створення таких карт лише розпочиналося, облік земельного фонду та його адміністративних підрозділів проводився здебільшого на основі ґрунтових карт невеликого масштабу. Завдяки доповненню ґрунтових карт показниками рельєфу, вдавалося наближено обрахувати кількість земель різної якості на території певної адміністративної одиниці. Спроби кількісного і якісного обліку земель проводилися на території України від початку 1930-х рр. Методика обліку полягала в складанні експлікацій ґрунтів по картах різних масштабів. Так, у 1932 р. було складено агроґрунтову і геоботанічну карту 22 районів УСРР [8, с.212]. Але отримані дані не могли задовольнити запити сільськогосподарського виробництва за браком обчислення площ угідь, тому залишався нез'ясованим характер використання земель та і загалом раціональність використання території. Надалі, подібна ситуація повторилася у 1934–1935 рр. під час обстежень на основі великомасштабних карт 96 МТС бурякосійної зони. Хоча ґрунтові карти МТС склалися на основі землепорядних планів колгоспів з нанесеними угіддями, підрахунок площ все ж був проведений за ґрунтовими різновидами і механічним складом без урахування розподілу їх по окремим угіддям.

У 1940 р. ґрунтознавці Українського НДІ соціалістичного землеробства створювали ґрунтові карти середнього масштабу західних областей, що увійшли до складу УРСР.

Підрахунок площ проводили вже за категоріями сільськогосподарських угідь: орні землі, ліси, сіножаті, вигони. Але з огляду на відсутність аналогічних даних з інших областей, зробити загальний підрахунок земель по угіддях для всієї республіки не вдалося. Вперше такий підрахунок здійснили у 1947–1948 рр. у зв'язку з виданням ґрунтової карти УРСР, співавтором якої стала Н.Б. Вернандер. Незважаючи на відсутність диференціації ґрунту по угіддям, було з'ясовано, що на території України основна площа покрита чорноземами, які залягають, в більшості випадків, в умовах слабо і середньорозчленованих рівнин. Значна площа припадає на частку опідзолених чорноземів і темно-сірих лісових ґрунтів. Таким чином було встановлено, що найбільш родючі ґрунти, які за класифікацією Харківського СГІ ім. В.В. Докучаєва належать до 1-ої категорії орних земель, займають в Україні 45% всієї її площі [3, с. 4]. До 2-ої категорії відносили орні землі, які займали близько 23% території України, а саме: сірі і світло-сірі лісові ґрунти, бурі лісові ґрунти нижнього пояса гір, чорноземи південні, темно-каштанові слабосолонцюваті ґрунти, дерново-слабо і середньо-підзолисті легкосуглинкові та супіщані ґрунти, дернові, лучні й деякі інші. Н.Б. Вернандер зазначала, що для отримання високих врожаїв на цих ґрунтах повинна застосовуватися спеціальна агротехніка. Південні чорноземи, темно-каштанові ґрунти та їх солонцюваті різновиди потребували застосування заходів з вологонакопичення і вологоутримання. На темно-каштанових слабо солонцюватих ґрунтах високій ефективності сприяло внесення гіпсу в рядки під час посіву сільськогосподарських культур. На сірих, світло-сірих і дерново-підзолистих ґрунтах застосування органічних і мінеральних добрив не було обов'язковим. Менші площі належали до 3 категорії орних земель (16%), зокрема наступні: дерново-підзолисті глинисто-піщані ґрунти всіх ступенів підзолисті, їх глеюваті і глейові різновиди, дерново-підзолисті поверхнево оглеєні ґрунти Прикарпаття, каштанові ґрунти з наявністю в комплексі солонців (менше 20%), дернові карбонатні (рендвіни), бурі лісові ґрунти середнього та верхнього ярусу гір і деякі інші. Їх низька продуктивність потребувала застосування комплексу високої спеціальної агротехніки (систематичне внесення органічних і мінеральних добрив на дерново-підзолистих глинисто-піщаних ґрунтах і оглеєних їх різновидах; застосування дренажу і культури багаторічних трав на дерново-підзолистих ґрунтах Прикарпаття; гіпсування плям солонців в каштановій зоні; вапнування бурих лісових ґрунтів та ін.). Близько 6% території УРСР займали орні землі 4-ої категорії: дерново-підзолисті піщані ґрунти; малопотужні дерново-карбонатні різниці; щебневаті чорноземи на продуктах вивітрювання твердих порід, сильноглеєві різновиди всіх ґрунтів; каштанові ґрунти в комплексі з солонцями (20–30%); масиви лугових солонців, торф'яно-болотні ґрунти і торфовища низового типу. Це важко освоювані ґрунти, що потребували меліорації: створення органічних прошарків в піщаних ґрунтах, поглиблення пухкого шару в ґрунтах, сформованих на продуктах вивітрювання щільних порід, гіпсування і зрошення солонців, осушення болотних ґрунтів та ін. До ґрунтів 5-ої категорії, непридатних до розорювання відносили розбиті піски, муло-болотні ґрунти, верхові і перехідні болота, комплекси каштанових ґрунтів з солонцями (30%), а також приморські солончаки.

Н.Б. Вернандер вважала, що здійснені науковцями у 1948 р. підрахунки були вкрай недосконалими через те, що виконувались за картою малого масштабу і без поділу ґрунтів по угіддях. Площі природних кормових угідь враховані неточно, адже розташовані по дрібних річкових долинах території внаслідок своєї незначної ширини, часто не вміщалися в масштаб карти і не потрапляли до обліку. Також з великим зменшенням врахували площу боліт, що залягають невеликими ділянками серед підзолистих ґрунтів Полісся. Не увійшла до обліку площа еродованих земель, які розташовувалися вузькими смугами вздовж балок і ярів і не потрапили в масштаб карти. Отже, якісний облік земель території України, проведений на підставі ґрунтової карти надав лише загальне уявлення про співвідношення площ різної родючості і не дозволив зробити практичних висновків для плануючих організацій.

У 1947–1948 рр. ґрунтознавці, зокрема й Н.Б. Вернандер, обстежували ґрунти у межах окремих районів Полісся, Лісостепу і Карпат, які потребували вапнування. З метою обліку площ порівнювали ґрунтові карти зі зведеними землевпорядними планами господарств і відділяли загальні площі кислих ґрунтів, покриті лісами, присадибні ділянки та ін. Так розпочались роботи з обліку земельного фонду окремих районів УРСР з розподілом ґрунтів за сільськогосподарськими угіддями. Зокрема, ефективно здійснили цю роботу по Хмельницькій області, де площі різних ґрунтів розподілили між орними землями (без поділу за категоріями), лісами, чагарниками, сіножатями, вигонами, садами і городами, болотами. Розподіл ґрунтів здійснили на основі врахування спільних закономірностей, встановлених ґрунтознавцями даних під час польових обстежень. Так, до лісів відвели найбільш опідзолені ґрунти, городів – лучно-чорноземні, на яких вони найчастіше зустрічається і т.д. Незважаючи на досить орієнтовні дані, вони прислужились господарствам при розподілі добрив, виділення масивів під вапнування і вибору ділянок під нові культури. Крім того, співробітники Українського НДІ соціалістичного землеробства і Харківського сільськогосподарського інституту у 1951 р. здійснили облік ґрунтового фонду з розподілом сільськогосподарських угідь у зоні Південноукраїнського зрошувального каналу і Ногайського зрошувального масиву.

На початку 60-х рр. ХХ ст. також здійснювали облік еродованих земель з метою створення планів гідротехнічних і земляних робіт. Ерозія в багатьох районах України набула катастрофічного характеру, особливо в Середній Наддніпрянщині, районах Донецького кряжу, на Бузько-Дністровському вододілі, узбережжях Дністра і Прута та ін. За орієнтовними даними Українського НДІ землеробства та НДІ лісу і агролісомеліорації на території УРСР в середині минулого століття ерозією було охоплено понад 10 млн га. У Правобережному Лісостепу еродовані землі займали наступні площі: Тернопільська область – 115 тис. га, Хмельницька – 430, Вінницька – 894, Київська – 500 тис. га [3, с. 8]. У Придністров'ї на великих площах утворилися яри з виходом на поверхню щільних вапняних порід. У лівобережній частині УРСР, в Понорницькому районі Чернігівської області площа змитих схилів, ярів і балок становила близько 30% орних земель району. У багатьох районах Харківської області змиті ґрунти займали 50–70% площі, 10–20% – на Середньо-руській височині в Сумській і Чернігівській областях. Поширення еродованих земель спостерігалось також на Донбасі, зокрема у 18 суміжних адміністративних районах Сталінської і Луганської областей до 400 тис. га площі охоплено процесами змиву, а 250 тис. га були майже непридатні для сільськогосподарського використання.

Загалом, за даними ґрунтознавчих обстежень Українського НДІ ґрунтознавства ім. А.Н. Соколовського в Сталінській області з 1913 по 1957 рр. відбулося зменшення площі орної землі з 2 367 до 1 724 тис. га, а впродовж 1947–1956 рр. – з 1 821 до 1 676 тис. га. У Старо-Бешевському районі області змиті ґрунти займали 80–90%, у тому числі середньозмиті 50–60%. Також значних розмірів сягнула ерозія в районах гірської і передгірної зони Карпат, де зняття лісового покриву призводило до повного знищення ґрунтів. Така ж ситуація відбувалася в Криму, де загальна площа змитих ґрунтів досягала 55%. Крім того, значні площі ґрунтів частково знизили свою родючість і нагально потребували застосування протиерозійної агротехніки.

Деякого позитиву набула ситуація з обліком заболочених масивів, за результатами якого у 1959 р. співробітниками Українського НДІ ботаніки опубліковано довідник боліт України. Автори надали дані щодо розташування, площі та якості болотних масивів, починаючи від боліт площею 10 га і глибиною торфу 60 см. Так, у межах УРСР знаходилося 801 500 га торф'яних боліт, з яких 93,3% припадало на болота низового типу, 4% – перехідного і змішаного типу та 2,7% – болота верхового типу [3, с. 10]. Отже, основний болотний фонд України відносився до низинних торфовищ, які є цінним резервом орних земель на Поліссі й джерелом органічних добрив в Лісостеповій зоні. Однак, як зазначала Н.Б. Вернандер, облік заболочених ґрунтів не був позбавлений неточностей. У Поліській зоні залишалось чимало неврахованих боліт площею 1–2 га і

менше, а також значні масиви муловато-болотних ґрунтів без торф'яного пласту. Тому загальна площа боліт в Україні значно зменшена.

З обліком площ солонцюватих земель і солонців справи просувались також з певними труднощами. Як відомо, солонці залягають не суцільними масивами, а утворюють плями вкраплення на фоні чорноземів, темно-коричневих і каштанових ґрунтів. Наближений до точного облік їх площі проводили методом «ключів» – у загальному комплексному контурі враховували відсоток солонцевих плям. Простий, досить точний метод такого обліку запропонувала ґрунтознавець С.О. Скорина, що полягав у виборі прямої довжиною 300 м із замірюванням діаметру солонцевих плям. Встановлено, що серед темно-каштанових ґрунтів солонці займаю 5–10% площі, а серед каштанових – 20–30%. Залишалися не обрахованими площі солонцюватих ґрунтів та солончаків.

На думку Н.Б. Вернандер, як і інших ґрунтознавців, повний облік земельного фонду УРСР був можливий лише на підставі суцільного великомасштабного картування, складання карт і матеріалів з відображенням усіх факторів фізико-географічного середовища, що впливають на продуктивність сільськогосподарських земель (ґрунтові карти, карти рослинності, топографічні карти з горизонталями і нанесенням сільськогосподарських угідь, в еродованих районах ще й карти ухилів місцевості). Тому й очікувались вагомні результати у зв'язку з проведенням в республіці великомасштабних ґрунтознавчих досліджень наприкінці 50-х рр. минулого століття. Згідно постанови РМ УРСР та наказу МСГ УРСР (1956) на території України проводили суцільну ґрунтову зйомку, розраховану на 5-річний термін (1957–1961). Координуючі функції виконував Харківський СГІ, а комплексний характер обстежень забезпечували фахівці: ґрунтознавці, землевпорядники, агрономи, хіміки-аналітики та картографи. Кожна група спеціалістів виконували свої фахові завдання. Так, ґрунтознавці, обстежуючи ґрунти, вивчали характер рельєфу, геологічну будову місцевості, гідрогеологічні особливості, клімат та ін. Елементи природного комплексу відображали у відповідних нарисах, що видавали кожному господарству. Ґрунтову зйомку проводили на основі землевпорядних планів з позначеними природними угіддями і, шляхом пантографування, з типографічних карт наносили горизонталі з метою поєднання ґрунтового покриву з рельєфом місцевості. Агрономи проводили детальне обстеження природних кормових угідь з генетичного і агротехнічного боку та розробляли заходи щодо їх покращення. Вивчали економіку колгоспів, перспективи їх розвитку та господарські можливості. Крім того, подекуди закладали польові досліді на маловивчених в агрономічному відношенні ґрунтах з метою розробки конкретних заходів для підвищення врожайності сільськогосподарських культур і раціонального використання території господарства. Землевпорядники коректували плани, підраховували площі й допомагали у складанні картограм.

У результаті проведених комплексних ґрунтових досліджень колгоспам і радгоспам видавали наступні матеріали: 1. Ґрунтовий план господарського масштабу з детальним відображенням ґрунтового покриву, механічного складу ґрунтів і ґрунтоутворюючими породами. Ґрунтовий план слугував науковою основою для всіх інших матеріалів. 2. Картограму агровиробничих груп ґрунтів, що найбільш важливо для обліку та якісної оцінки земельного фонду господарства. На неї наносили узагальнені групи ґрунтів, близьких за своєю родючістю, що потребували однакових заходів. У тексті готували вичерпні вказівки щодо якості та особливостей цих агровиробничих груп ґрунтів. 3. Картограму раціонального використання земель з позначеними ділянками найбільш ефективного використання в різних сівозмінах (травопільних, сидеральних і т.д.) під сінокоси, вигони, сади, городи тощо. На підставі цієї картограми господарства мали можливість обґрунтовувати трансформацію сільськогосподарських угідь з метою кращого їх використання. 4. Картограми покращення кормових угідь, розроблені конкретно для кожної ділянки. 5. Картограми еродованих земель з нанесенням площ, які потребували застосування різних протиерозійних заходів. 6. Картограми сільськогосподарських

меліорацій. 7. Спеціальні картограми вапнування або гіпсування ґрунтів з означеними формами і дозами речовин (вапно, гіпс). 8. Текст-нарис з короткою характеристикою природних умов, детальною агрономічною характеристикою ґрунтів і певними рекомендаціями. 9. Експлікацію ґрунтів, підготовлену за результатами обчислення площ по ґрунтовій карті за допомогою планіметрії. У ній враховувалися в розрізі природних угідь всі генетичні різновиди ґрунтів, окремо за механічним складом та ґрунтоутворювальною породою. Точно вираховували площу землі різного ступеня змитості, намиті ґрунти й окультурені, розбиті і напів-задернілі піски, плями солонців та ін.

Отже, результати здійсненого обліку ґрунтового покриву давали повне уявлення про земельний фонд господарства, його якість та шляхи раціонального використання. Завдяки суцільним великомасштабним обстеженням, господарства отримали можливість точного планування різних заходів щодо збільшення як урожайності окремих сільськогосподарських культур, так і валових зборів продукції в цілому. Крім того, на початку 60-х рр. минулого століття вперше планували розробку оціночної шкали ґрунтів, що уможливило б проведення бонітування – «порівняльної оцінки якості ґрунтів за їх родючістю щодо конкретних сільськогосподарських культур або груп біологічно близьких культур за однакових рівнів агротехніки, інтенсивності землеробства, а також природно-кліматичних умов» [1]. З цією метою передбачалося використати увесь громіздкий матеріал великомасштабних ґрунтових обстежень, а також розгорнути мережу додаткових стаціонарних досліджень на найбільш типових ділянках окремих фізико-географічних областей. На думку Н.Б. Вернандер, результати стаціонарних досліджень проявлять основні залежності і взаємовпливи окремих факторів щодо якості сільськогосподарських земель.

Підсумовуючи, варто зазначити про системну діяльність доктора сільськогосподарських наук, професора Н.Б. Вернандер з розробки методологічних основ обліку, оцінки та аналізу земельних ресурсів України, зокрема й стосовно їх сільськогосподарського призначення. Результати багаторічних ґрунтознавчих досліджень Н.Б. Вернандер сприяли здійсненню у 1957–1961 рр. масштабної ґрунтової зйомки, завдяки якій отримано потужний інформаційний банк даних про ґрунти України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бонітування ґрунтів. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення 02.03.2019).
2. Вернандер Н.Б. Географи Київського університету. URL: <http://knu.geograf.com.ua/personalities/kafedra-fizichnoji-geografiji-ta-geoekologiji/vernander-nb> (дата звернення 25.05.2018).
3. Вернандер Н.Б., Скорина С.А., Скородумов А.С. Земельные ресурсы Украины, их оценка и методика учета. Ленинград, 1959. 16 с.
4. Деонізія Ковалишин. Наталія Вернандер – видатна постать в українському ґрунтознавстві. Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис. 2006. Вип. 1 (13). С. 23–25.
5. Історія українського селянства. Нариси в 2-х томах. Т. 2. Київ: Наук. думка, 2006. 654 с.
6. Особова справа Вернандер Наталії Борисівни (05.03.1949–01.09.1974) // Архів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, ф. Професорсько-викладацький склад, 73 арк.
7. Шищенко П.Г., Федорищак Р.П. До 100-річчя від дня народження Н.Б. Вернандер. *Укр. географ. журн.* 2001. № 4. С. 70.
8. Щербетюк Н.Б. Розвиток аграрної науки України наприкінці 20-х – у 30-і рр. ХХ ст. Кам'янець-Подільський, 2017. 380 с.

REFERENCES

13. *Bonituvannia gruntiv [Bonitation of soils]*. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (data zvernennia 02.03.2019) [in Ukrainian].
14. Vernander, N.B. *Heohrafy Kyivskoho universytetu [Geography of Kiev University]*. Retrieved from: <http://knu.geograf.com.ua/personalities/kafedra-fizichnoji-geografiji-ta-geoekologiji/vernander-nb> [in Ukrainian].
3. Vernander, N.B., Skoryna, S.A., Skorodumov, A.S. (1959), *Zemelnye resursy Ukrainy, ykh otsenka y metodyka ucheta [Land resources of Ukraine, their assessment and method of accounting]*, Lenynhrad [in Russian].
4. Deoniziia Kovalyshyn (2006), Nataliia Vernander – vydatna postat v ukrainskomu gruntoznavstvi [Natalia Vernander is an outstanding figure in Ukrainian soil science], *Istoriia ukrainskoi heohrafii. Vseukrainskyi naukovo-teoretychnyi chasopys, 1 (13), 23–25* [in Ukrainian].
5. (2006), *Istoriia ukrainskoho selianstva [The history of the Ukrainian peasantry]*, *Narysy v 2-kh tomakh, T. 2*, Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].
6. *Osobova sprava Vernander Natalii Borysivny (05.03.1949–01.09.1974) [Personal case of Natalia Vernander (05.03.1949–01.09.1974)]*, Arkhiv Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, f. Profesorsko-vykladatskyi sklad, [in Ukrainian].
7. Shyshchenko, P.H. & Fedoryshchak, R.P. (2001), Do 100-richchia vid dnia narodzhennia N.B. Vernander [To the 100th anniversary of the birth of N.B. Vernander], *Ukr. heohraf. zhurn, 4, 70* [in Ukrainian].
8. Shchebetiuk, N.B. (2017), *Rozvytok ahrarnoi nauky Ukrainy naprykintsi 20-kh – u 30-i rr. [The development of the agrarian science of Ukraine in the late 20's – in the 30's of the twentieth century]*, Kam'ianets-Podilskyi [in Ukrainian].

Одержано 08.04.2019.

УДК 930.2:376-056.2/.3(477)"199/200"

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2019-45-130-143>

Березанська Ірина,

кандидат історичних наук, викладач кафедри історії та культури України berzanska.im@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7182-5750>
Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 0840

Berezanska Iryna,

Candidate of Historical Sciences, a lecturer of Department of History and Culture of Ukraine berzanska.im@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7182-5750>
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University, 30, Sukhomlynsky Str., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, Ukraine, 08401

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В ТРАКТУВАННІ ВІТЧИЗНЯНИХ ДОСЛІДНИКІВ

У статті здійснено огляд публікацій вітчизняних науковців, у яких висвітлено впровадження інклюзивної освіти у загальноосвітніх навчальних закладах та у вищій школі України; проведено аналіз основних нормативно-правових актів, які забезпечують